

TÜRKİYE'DE KIR NÜFUSUNUN YÜKSELTİ KADEMELERİNE GÖRE DAĞILIŞI

*Ümit Sergün**

Kır nüfusunun dağılımında etki gösteren coğrafi faktörler arasında en büyük öneme sahip olanı yükseltidir. Yükselti, kır insanının temel faaliyetlerinde doğrudan etkili olan iklim, toprak ve bitki örtüsü gibi faktörlere tesirle, onların kısa mesafelerde değişik özellikler göstermesine neden olarak, nüfus dağılımında da etkin bir yere sahip olur. Hemen hemen tüm orta iklim bölgelerinde alçak kesimlerin daha nüfuslu olmalarına karşın, yüksek kesimlerde nüfusun azalması, yükseltinin nüfuslanma üzerindeki etkisinin en açık örneğidir. Bu kural Türkiye için de geçerli olmuş ve nüfus en büyük kısmıyla alçak düzlüklerde yer alırken, yüksek kesimler nüfuslanma bakımından daha sade bir görünüm ortaya koymuşlardır. Harita üzerinde yaptığımız değerlendirme sonuçlarında, Türkiye kırsal nüfusunun en büyük kısmının, yaklaşık % 29,06'sının, en alçak alanları kapsayan 0 - 250 m. ler arasında yer aldığını görmekteyiz. Hem kır ve hem de kentsel nüfusta gözlenebilen bu durum, alçak alanların nüfus için cazip alanlar olduğunun kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Yükselti ile nüfuslanma arasındaki ilişkilerin takip edilebilmesi ve doğru sonuçlar alınabilmesi için kuşkusuz ayırđedilen her yükselti kademesinin yüzölçümünün bilinmesi gerekir. Bu nedenle aşağıda, tüm ülkede ayırđedilmiş olan yükselti kademelerinin yüzölçümleri verilmiş ve daha sonra her bir yükselti kademesindeki nüfus gösterilmiştir.

* Prof. Dr. Ümit Sergün, Coğrafya Bölümü Beşerî ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

(9) Türkiye'de Ayırdeatılmış Yükselti Kademeleri¹,
 Bunların Yüzölçüleri ve Her Kademedeki Nüfus (Kır Nüfusu).

Yükselti	Yüzölçüm Km ²	(%)	Nüfus	(%)
0- 250	79.254	10,4	7.201.708	29,06
250- 500	53.912	7,1	2.862.000	11,55
500-1000	201.999	26,6	6.459.000	26,07
1000-1500	230.775	30,4	5.744.000	23,28
1500-2000	118.284	15,5	2.076.000	8,37
2000-2500	54.240	7,1	432.000	1,75
2500-3000	19.530	2,6	—	—
3000-	1.984	0,3	—	—
Toplam	(Göller Hariç)759.978	100,0	24.774.708	100,0

Çizelgede görüleceği gibi, 0 - 250 m ler arasında yükseltiye sahip alan, Türkiye'nin % 10, 4 ü olmasına karşın, bu alanda Türkiye kırsal nüfusunun % 29,06'sı yer almış bulunmaktadır. km² ye 90 kişinin düştüğü bu yükselti kademesi, kentsel nüfus için olduğu kadar, kırsal nüfus için de en yoğun nüfuslu alan durumundadır.

Diğer yükselti kademelerinin nüfus yoğunlukları yönünden karşılaştırılmalarında, 250 - 500 m. ler arasında bulunan kademenin km² ye 53 kişilik nüfus yoğunluğu ile, ikinci sırada yer aldığını görmekteyiz. Bundan sonraki yükselti kademelerinde ise, nüfus yoğunluğu düzenli olarak düşmekte ve sürekli yerleşmenin bulunduğu en yüksek kademe olan 2000 - 2500 m. ler arasında km² ye 8 kişiye kadar inmektedir.

¹ Tanoğlu. A, Türkiye'nin İrtifa Kuşakları, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı. 9-10 Ankara, 1947.

(10) Yükselti Kademelerine Göre Nüfus Yoğunlukları :

Yükselti	Nüf. Yoğunluğu
0- 250	90
250- 500	53
500-1000	31
1000-1500	24
1500-2000	17
2000-2500	8
2500-3000	—
3000- +	—

Nüfus yoğunluğunun bu seyri, yükseltinin nüfuslanmada ne denli olumsuz bir faktör olduğunu örnelemektedir. Ancak ne var ki, Türkiye'de yükselti kademeleri, yüzölçümleri bakımından birbirleri ile büyük fark gösterirler. Bu durum, olumsuz özelliklerine karşın, 1500 - 2000 m. yükselti kademesinde 2 mil. dan fazla nüfusun yerleşmesine imkan vermiştir. Ancak belirtmek gerekir ki, bu miktarın büyük kısmı 1500 m. ye yakın kesimlerde yer almıştır. 500 - 1500 m. ler arasındaki alan ise, Türkiye yüzölçümünün % 50 si civarındadır ve bu alanda Türkiye kırsal nüfusunun yarısından biraz fazlası bulunur.

Bütün bu açıklananlar sonrasında Türkiye kırsal nüfusunun dağılışı, yükseltinin önemli etkiye sahip olduğunu ve bu etki sonucunda nüfusun % 90 ının, 0 - 1500 m. ler arasında dağıldığını, bu alanın Türkiye yüzölçümüne oranının ise % 74,5 olduğunu anlamış bulunuyoruz.

1935 yılı sayım sonuçlarına göre A. Tanoğlu tarafından yapılmış 'Türkiye'de Nüfusun Dağılışı' adlı çalışma, nüfusun geçmişteki ve günümüzdeki durumlarını karşılaştırmamıza imkan vermektedir. Bu çalışmada elde ettiğimiz bilgilerle, nüfusun 1935 yılında da yükseltiye bağlı olarak günümüzdeline benzer bir dağılışı gösterdiğini anlıyoruz.² Bu çalışmanın yaptığımız çalışma

² Tanoğlu, A, 'Türkiye'de Nüfusun Dağılışı', İst., Üniv., Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Cilt. 5, Sayı. 10, İstanbul. 1959.

ile karşılaştırılmasından elde ettiğimiz sonuçlar aşağıda kısaca belirtilmiştir.

Türkiye'de 0 - 250 m. ler arasında uzanan alan, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de nüfusun en büyük bölümünü kendisinde toplamış bulunmaktadır. Gerek bu alandaki gerekse daha yükseklerde uzanan kademelerdeki nüfusun, Türkiye nüfusuna olan oranlarında, zaman içinde önemli bir değişimin meydana gelmediği anlaşılmaktadır. Bu durum, aradan geçen 50 yıllık dönemde, artan nüfusun yükselti kademelerine göre dağılımında bir dengenin varlığına, ve her şeye rağmen bu dengenin korunduğuna işaret etmektedir. Ancak yükselti kademelerinin sahip oldukları nüfus bakımından birbirlerine olan durumlarının bozulmamış olması, artan nüfus karşısında kırsal alanda, bir nüfus baskısının henüz meydana gelmediği anlamında kabul edilmemelidir. 1935 ve 1985 yılları arasındaki 50 yıllık dönemde Türkiye'de kırsal nüfus 13. 475.787 den 24.774.708'e yükselmiş yani % 84 oranında artmıştır. Artan bu nüfus hemen tüm alanlarda, nüfus yoğunluklarını birbirine yakın değerlerde arttırmış, ancak nüfusun dağılım düzeninde önemli bir değişiklik ortaya koyamamıştır. Bu sonuç, Türkiye'de tüm kırsal alanın, artan nüfus karşısında, eşit ölçülerde bir nüfus baskısı altında kaldığını ortaya koymaktadır.

Türkiye'de tarımsal alanın, bütünüyle nüfus baskısı altında olduğunun tipik bir örneğini, yerleşmeye elverişli olmayan kesimlerin de, büyük bir hızla, sürekli yerleşilen alanlar olmasında görüyoruz. Tablo 2 de görüleceği gibi, bu çalışma sonucunda, 2000-2500 m ler arasındaki yükselti kademesinde 400.000'in üzerinde nüfus tespit etmiş bulunuyoruz. Oysa aynı kademe, 1935 yılı sayım sonuçlarına göre, 40.000 kadar bir nüfusun var olduğu belirtilmiştir.³ Ayrıca tarafımızdan tespit edilmiş olan nüfus, yalnızca kır nüfusedir ve bu kademe yer alan 2 kentin nüfuslarının da, eski nüfusla kıyaslama yapabilmek için, kır nüfusuna ilavesi gerekir. Bu durumda 1935 yılında toplam 40.000 nüfusa sahip olduğu belirtilen bu yükselti kademesinde, 1985 sayım sonuçlarına göre 1/2 milyon kadar bir nüfus karşımıza çıkmaktadır.

3 Tanoğlu, A., 1959, Türkiye'de Nüfusun Dağılımı, Sayfa. 8.

Yükselti	Marmara Bölgesi		Ege Bölgesi		Ak Deniz Bölgesi		Kara Deniz Bölgesi		İç Anadolu Bölgesi		G. Doğu Ana. Bölgesi		D. Anadolu Bölgesi		Türkiye Toplamı	
	Nüfus	%	Nüfus	%	Nüfus	%	Nüfus	%	Nüfus	%	Nüfus	%	Nüfus	%	Nüfus	%
0 - 250	1.964.000		1.320.000		1.352.000		2.565.708									7.201.708
250 - 500	283.000		525.000		459.000		1.350.000				245.000					2.862.000
500 -1000	95.000		911.000		771.000		1.655.000		1.216.000		1.405.000		406.000			6.459.000
1000 -1500	—		519.000		888.000		782.000		2.101.000		125.000		1.329.000			5.744.000
1500 -2000	—		—		93.000		295.000		200.000		—		1.488.000			2.076.000
2000 -2500	—		—		—		46.000		—		—		386.000			432.000
2500 -3000	—		—		—		—		—		—		—			—
Toplam	2.342.000		3.275.000		3.563.000		6.693.708		3.517.000		1.775.000		3.609.000		24.774.708	
Tüm Nüfusa																
Oran %	% 9,45		% 13,21		% 14,38		% 27,05		% 14,19		% 7,16		% 14,56		% 100	

Tablo 2 --- Türkiye Kır Nüfusunun Coğrafi Bölgelere ve Yükselti Kademelerine Göre Dağılışı

Türkiye’de yerleşme üst sınırının 2200 m civarında olduğu bilinen bir durumdur. Hayvancılık faaliyetlerinin hemen hemen tek faaliyet olduğu bu alanlarda, bölgeden bölgeye değişebilen özellikleri ile, küçük ve geçici yerleşmeler, bu yükseltelerin karakteristik yerleşme tipleri olarak ortaya çıkmışlardır. Ağıl, kom ve oba gibi, hayvancılık, yaylacılık ve yarı göçebelikle ilgili ortaya çıkan, geçici ve iğreti denebilen,⁴ bu yerleşmelerden bazılarının, zamanla sürekli oturulan yerleşmeler oldukları, ancak fonksiyonlarında bir değişme olmadığı bilinmektedir. İşte bu tip yerleşmelerin, nüfus baskısı ile yakından ilgili olarak, böyle bir gelişme göstermeleri, yerleşme üst sınırı yakınlarında, yerleşik nüfusun çoğalmasına neden olmaktadır. 2000- 2500 m. ler arasındaki yükselti kademesinde son yıllarda görülen nüfuslanma, Türkiye’de varlığından söz ettiğimiz nüfus baskısının, yalnızca ekonomik potansiyeli yüksek alanlarda olmadığını, ekonomik potansiyeli çok sınırlı yüksek kesimlerde de yayıldığını ortaya koymaktadır.

Sonuç :

‘Türkiye’de Nüfuslanma Süreci ve Nüfusun Yükselti Kademelerine Göre Dağılışı’mı konu alan bu çalışmamızda aşağıda belirtilen sonuçlar elde edilmiştir.

Türkiye, sayım sonuçlarından edinilen bilgilere göre, dünya ülkeleri arasında, nüfusu hızla artan bir ülkedir. Özellikle 1950 yılı sonrasındaki nüfus artış hızı değerleri, Türkiye’nin nüfuslanma bakımından gelişmekte olan ülkelerle büyük bir benzerlik içinde olduğunu göstermektedir. Yeryüzünde nüfus artış hızı, içinde bulunduğumuz yıllarda % 20 civarında olmasına karşın Türkiye’de bu değer, yine aynı yıllar içinde, % 25 dir.

Hızlı nüfus artışı sonucu Türkiye’de nüfus, mutlak değer olarak önemli ölçüde büyüme gösterirken, nüfusun dağılışı karakterinde de değişmeler meydana gelmektedir. Bu değişmelerin en önemlisi kuşkusuz, kır ve kent nüfuslarının oransal değişmelerinde de takip edilebilecek olan, kentsel nüfusun gelişmesi olayıdır.

4 Tanoğlu, A., 1969, Nüfus ve Yerleşme, Sayfa. 256-266.

Kentleşme olarak da tanımlanan bu olay, hızlı nüfus artışının kırsal alandaki baskısı sonucu meydana gelen iç göçlerle beslenerek, 1950 yılı sonrasında Türkiye’de nüfusun kır ve kentlere olan dağılımında büyük değişimler meydana getirmiştir. 1950 yılında % 81,5 olan kır nüfus oranı, bu hareketler sonucu 1985 yılında % 48,9’a gerilerken, kentsel nüfus % 51,1 lik bir orana sahip olmuştur. Kentsel nüfus artışının yüksek düzeyde devam etmesi sonucu, bu oranların yakın bir gelecekte, kentler lehine daha da değişeceği ve kentsel nüfus oranının çok daha yüksek değerlere ulaşacağı şimdiden düşünülmelidir.

Türkiye’de kentsel nüfusun artışı, büyük kentler nüfusunun artışı ile yakından ilgilidir. Bu durum göç hareketinin büyük kentler yönünde devamlılık göstermesinin sonucudur. Nitekim nüfusu 500.000’in üzerinde olan 5 kent 1985 sayım sonuçlarına göre tüm kentsel nüfusun % 41,1 ine sahiptirler. Yine bu 5 kentin 1980-1985 yılları arasındaki nüfuslanma hızı % 10,37 dir. Ancak bu yüksek artış değerinin meydana gelmesinde, metin kısmında da belirtildiği gibi, bu kentler çevresinde yer alan bazı yerleşmelerin, idari değişiklik sonucu, bu kentler nüfusuna katılmasının rolü büyük olmuştur.

Kentsel nüfusun hızlı artışında diğer bir etken, yeni kent oluşumudur. Nüfusu 10.000 in altında bulunan yerleşmelerden bazılarının nüfuslanarak 10.000 nüfus sınırını aşmaları ve kentler gurubuna dahil olmaları, özellikle son yıllarda önemli miktarda kır nüfusunun kentsel nüfusa geçmesine neden olmuştur. 1980 - 1985 yılları arasında bu yolla kentsel nüfusa dahil olan nüfus 759.081 olarak tespit edilmiştir. Böylesi bir süreç, yani bazı yerleşmelerin nüfuslanarak kentler arasına katılması, kent sayısının artmasına bağlı olarak kentsel alanın yeni boyutlar kazanmasının da nedenidir ve bu açıdan ayrıca önem taşır.

Kır nüfusu ile ilgili elde ettiğimiz sonuçlar ise şunlardır; Kır nüfusu, oran olarak gerilemekle birlikte, mutlak değer olarak daha gelişmesini sürdürmüştür. Ancak gelişme hızı doğal olarak Türkiye ortalamasının altındadır ve yıllık gelişme hızında son yıllarda giderek daha da bir gerileme gözlenmektedir. Nitekim 1980 - 1985 yılları arasında kırsal nüfusta artış yalnızca 367. 816

dır. Bu durum, kırsal alanın nüfusca doymuşluğunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Nüfusun yükselti kademelerine göre olan dağılışımdan çıkan sonuç ise şu şekilde açıklanabilir.

Türkiye'de gerek kır nüfusu gerekse Kentsel nüfus en büyük kısmı ile, yüksekliği 250 m.'ye kadar olan alanda toplanmıştır. Bu durumun her iki nüfus grubu için de geçerli olabilecek başta gelen nedeni bu alanın Türkiye'nin tüm kıyı kesimlerini içine almasıdır. Bu kesimler tarih çağlarından günümüze kent yerleşmeleri için çekici olmuşlar ve çoğu kentlerin burada yer almasında ve gelişmesinde rol oynamışlardır. Bu nedenle şehirselleşmiş nüfusun önemli bölümünün, kıyı kesimlerini de içine alan 0 - 250 m. yükseltisinde bulunması çok doğal bir sonuçtur.

Yine bu yükselti kademesinin, Türkiye'nin en verimli tarım alanlarına sahip olması ve bunlardan bazılarında sulamalı tarımın gerçekleştirilmesi, kırsal nüfusca da önem kazanmasına neden olmuştur. Adana Ovaları, Ege Bölgesi depresyonları, Marmara Bölgesi'nin alüvyal dolgu ovaları, bu özelliklere sahip kesimlerin başlıcalarıdır ve bunlar kır nüfusunun en yoğun olarak bulunduğu, en düşük yükseltiye sahip, alanlardır.

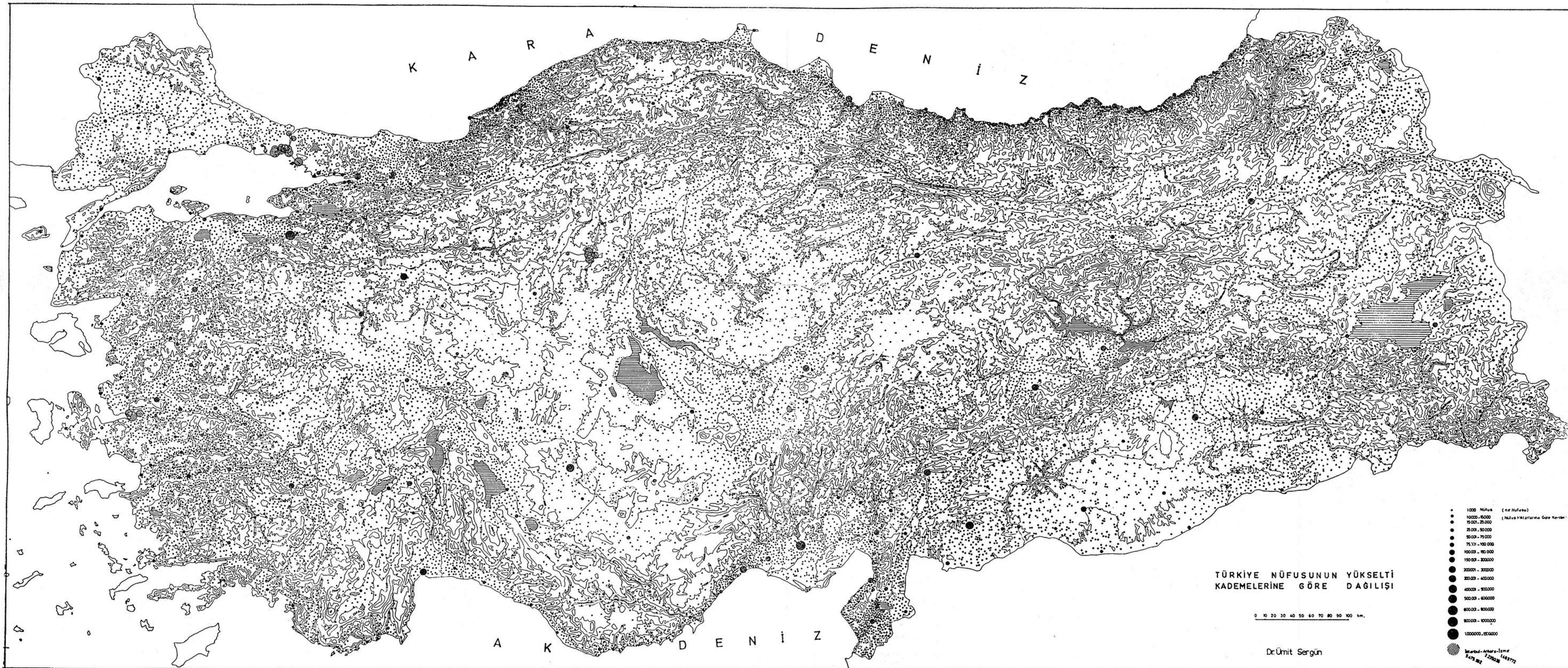
Türkiye'de kır nüfusunun en büyük miktarının 500 - 1000 ve 1000 - 1500 m. ler arasında bulunması, Türkiye reliefinin ortaya koyduğu bir sonuçtur. Bilindiği gibi Türkiye ortalama yükseltisi fazla olan bir ülkedir ve yüzölçümünün büyük kısmı belirtilen yükseltilerde yer alan geniş düzlükler den meydana gelmiştir. Bu düzlükler tarım imkanları fazla olmasa da, alansal genişlikleri ile, çok sayıda nüfusun yerleşmesine imkan sağlayabilmişlerdir. İç Anadolu Bölgesi, ekstansif tarım koşullarına rağmen kır nüfusunun seyrek fakat mutlak miktar olarak önemli sayıda yer aldığı bir bölgemizdir.

Türkiye'de nüfusun en az sayıda yer aldığı yükselti kademesi, 2000 - 2500 m. ler arasında uzanır. Bu yükselti kademesi, tarımsal faaliyetlerin büyük ölçüde sınırlandığı, hayvancılık faaliyetlerinin ön plana geçtiği yer yer arızalı, yer yerde geniş düzlüklerden oluşan bir kademedir. Yerleşme karakteri, tarım alanlarında olduğundan, doğal olarak büyük fark gösterir. Bu yerleşmelerin en büyük özel-

liği, küçük olmaları, seyrek dağılım göstermeleri ve sürekli yerleşim birimleri olmamalarıdır. Bu özellikleri ile bu alanlar, kuşkusuz en az sayıda nüfusa sahip kesimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak denebilir ki, bu kademedeki tespit ettiğimiz 450 bin civarındaki nüfus dahi, çevre olanakları ve nüfusun ekonomik faaliyetleri göz önüne alındığında, olması gerekenin üstündedir ve Türkiye'de nüfus artışının tarım alanlarımızda meydana getirdiği bir zorlamanın sonucudur. Nitekim 1935 sayım sonuçlarına göre yapılmış bir çalışmada, bu kademedeki tespit edilmiş nüfus miktarının ancak 40.000 civarında olduğunu görmekteyiz. Bu durum, Türkiye'de nüfus artışının meydana getirdiği nüfus baskısının, yalnızca kentlerde ve tarım potansiyeli yüksek olan alanlarda toplanmadığını, çok sınırlı ekonomik imkan gösteren alanlarda da ortaya çıktığını işaret etmekte ve dolayısı ile nüfus artışının sürekliliği karşısında şimdiden önlemler alınmasını kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya koymaktadır.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- Atalay, İ., 1989, Türkiye'de Kır Yerleşmelerinin Arazi Degredasyonu Üzerindeki Etkileri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Cilt.1, Sayı. 1, Ankara.
- Baykal, F - Koçman, A., 1983, Ege Bölgesinde Nüfusun Alansal Dağılışı ve Sorunları, Ege Coğrafya Dergisi, Sayı. 1, İzmir.
- Darkot, B., 1963, Türkiye İktisadi Coğrafyası, İst., Üniv. Yay. No. 1001, İst.
- Darkot, B - Tuncel, M., 1988, Ege Bölgesi Coğrafyası, İst. Üniv. Yay. No. 2365, İstanbul.
- Eriñç, S., 1972 - 1973, Turkey : Outlines of a Cultural Geography, Review of the Georaphy Inst. Univ. of İstanbul.



K A R A D E N İ Z

A K D E N İ Z

**TÜRKİYE NÜFUSUNUN YÜKSELTİ
KADEMELERİNE GÖRE DAĞILIŞI**

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 km.

Dr. Ümit Sergün

- 1000 Nüfus (Nüfus)
- 10000 - 50000 (Nüfus miktarlarına göre kesimler)
- 15000 - 25000
- 25000 - 50000
- 50000 - 75000
- 75000 - 100000
- 100000 - 150000
- 150000 - 200000
- 200000 - 300000
- 300000 - 400000
- 400000 - 500000
- 500000 - 600000
- 600000 - 800000
- 800000 - 1000000
- 1000000 - 1500000
- İstanbul - Ankara - İzmir (149377)
- 5478 m2 (122808)